

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 148 (№ 9)

Ч. 2. Філософські науки

Київ – 2019

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

**Фахове видання
з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13 липня 2015 р.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія KB № 22632-12532ПР від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:
Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 02 від 26 вересня 2019 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Муляр В. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)

Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України (Україна, Київ)

Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, проф. (Азербайджан, Баку)

Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Бех В. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)

Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)

Дзвінчук Д. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Івано-Франківськ)

Жадько В. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Куцупал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)

Миколайчак А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)

Онїпко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Терепиший С. О., д-р філос. наук, доц. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Тецлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгош)

Халамендик В. Б., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 148 (№ 9). Ч. 2. Філософські науки. – 163 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ISSN 2076-1554

NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY

Academy of Sciences of Ukraine

Publishing House Hileya

Hileya
SCIENTIFIC BULLETIN

Volume 148 (No. 9)
Part 2. Philosophical sciences

Kyiv – 2019

The collection is founded in 2004. Printed on a monthly basis

**Scientific professional publication
on philosophy and politics order of the Ministry of Education and Science
No. 747 dated July 13, 2015**

Certificate of printed mass media's state registration (re-registration): Series KB № 22632-12532IIP from April 17th, 2017

*Printed by decision
of National Pedagogical Dragomanov University (protocol № 02 September 26, 2019)*

The collection is a member of international database

Google Scholar; Index Copernicus (Poland); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (India).

Honored Chief Editor:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chief Editor:

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Co-editor:

Kyviuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Senior Scientist, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Muliar V. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Zhytomyr)

Editorial board:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Zelenkov A. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)

Kolesnyk V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Myrzakhanian R., Doctor of Historical Sciences, (Armenia, Ierevan)

Mykhalchenko M. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Rafalskii O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Saveliev V. L., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Soldatenko V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Stepyko M. T., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Editorial board Philosophical Sciences:

Abasov A. S., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Azerbaijan, Baku)

Bazaluk O. O., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Beh B. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Voronkova V. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Gerasyanova E. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Garbar G. A., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Mykolaiv)

Zhadko V. O., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Zhyzhko T. A., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Kutsepal S. V., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Poltava)

Mykolaichak A., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Poland, Poznan)

Onipko O. F., Doctor of Technical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Svyrydenko D. B., Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Terepshchyi S. O., Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Tetslav S., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Poland, Bydgoszcz)

Yashanov S. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Hileya: Scientific Bulletin. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2019. – Volume 148 (№ 9). Part 2. Philosophical Sciences. – 163 p.

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of formation of informational civilization. The main headings cover areas of historical, philosophical and political sciences. It is designed for specialists in the humanities and socio-political sciences.

ПРЕДСТАВНИЦТВА
збірника «Гілея: науковий вісник» в Україні

Вінницьке представництво

(Вінницький національний технічний університет)
керівник Денисюк С. Г., доктор політичних наук, професор
e-mail: sg_denisiyk@mail.ru

Дніпропетровське представництво

(Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара)
керівник Вершина В. А., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: vivi.dp@ukr.net

Запорізьке представництво

(Запорізький національний технічний університет)
керівник Ємельяненко Є. О., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Івано-Франківське представництво

(Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
керівник Дзвінчук Д. І., доктор філософських наук, професор
e-mail: fuid@ua.fm

Луганське представництво

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, м. Старобільськ)
керівник Михайлюк В. П., доктор історичних наук, професор
e-mail: vital_mih@ukr.net

Львівське представництво

(Національний університет «Львівська політехніка»)
керівник Карівець І. В., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: sacre@ukr.net

Маріупольське представництво

(Маріупольський державний університет)
керівник Булик М., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: vorlok@ukr.net

Миколаївське представництво

(Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського)
керівник Макарчук С. С., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: rvgreabis@farlep.mk.ua
координатор Шкуренко К. О., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: sh_kamila@mail.ru

Одеське представництво

(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)
керівник Барвінська П. І., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: barwinskaja@ua.fm

Подільське представництво

(Подільський державний аграрно-технічний університет,
м. Кам'янець-Подільський)
керівник Колосюк І. А., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: ikolosyuk@ukr.net

Полтавське представництво

(Полтавський факультет Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого)
керівник Куцєпал С. В., доктор філософських наук, професор
e-mail: svkutsepal@rambler.ru

Сумське представництво

(Сумський державний університет)
керівник Дегтярьов С. І.,
доктор історичних наук, професор
e-mail: starsergo@bigmir.net

Тернопільське представництво

(Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка)
керівник Кліш А. Б., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: Klish_Andriy@ukr.net

Ужгородське представництво

(Ужгородський національний університет)
керівник Мелеганич Г. І., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: melgi@ukr.net

Уманське представництво

(Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини)
керівник Кривошея І. І., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

Харківське представництво

(Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»)
керівник Владленова І. В., доктор філософських наук, професор
e-mail: vladlenova@email.ua

Хмельницьке представництво

(Хмельницький національний університет)
керівник Гоцуляк В. М., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: gotsylak@ukr.net

Черкаське представництво

(Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького)
керівник Васильчук Є. О., доктор політичних наук, доцент
e-mail: vasilchuk84@bk.ru

Чернігівське представництво

(Чернігівський державний інститут економіки і управління)
керівник Горобець С. М., молодший науковий співробітник
e-mail: olen-g@yandex.ru

ПРЕДСТАВНИЦТВО

збірника «Гілея: науковий вісник» в Азербайджані

(Національна Академія Наук Азербайджану, м. Баку)

керівник Махмудов М. А., доктор філософії

e-mail: matlabm@yandex.com

координатор Рагімлі Р., науковий співробітник

e-mail: rus_rahimli@yahoo.com

ПРЕДСТАВНИЦТВА

збірника «Гілея: науковий вісник» в Білорусі

(Академія управління

при Президентові Республіки Білорусь, м. Мінськ)

керівник Алейникова С. М., кандидат соціологічних наук, доцент

e-mail: alejnsvetlana@yandex.ru

(Брестський державний університет імені О. С. Пушкіна, м. Брест)

керівник Шостак Г. В., кандидат педагогічних наук

e-mail: shostak1964@brest.by

(Гомельський державний університет

імені Франциска Скорини, м. Гомель)

керівник Мезга М. М., доктор історичних наук, професор

e-mail: nmezga@gsu.by

ПРЕДСТАВНИЦТВА

збірника «Гілея: науковий вісник» в Польщі

(Університет імені Адама Міцкевича в Познані)

керівник Димчик Р., доктор, викладач,

e-mail: dymczyk@wp.pl

(Інститут історії Академії імені Яна Дługоша в Ченстохові)

керівник Моравець Н., доктор, викладач

e-mail: mornor@wp.pl

Запрошуємо Вас відвідати наш сайт: www.gileya.org

E-mail: gileya.org.ua@gmail.com

**Див. також: Сайт Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua/portal**

Розділ: Наукова періодика України: журнали та збірники наукових праць

Agencies of collection «Hileya scientific bulletin» in Ukraine

Vinnitsia Agency

(Vinnitsia National Technical University)
Director **Denysiuk S.G.**, Doctor of Political Sciences, Professor
e-mail: sg_denisiyk@mail.ru

Dnipro Agency

Dnipro National Honchara University
Director **Vershyna V.A.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: vivi.dp@mail.ru

Zaporizhia Agency

(Zaporizhia National Technical University)
Director **Iemelianenko E.O.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Ivano-Frankivsk Agency

(Prykarpatskii National Stefanyk University, Ivano-Frankivsk)
Director **Dychkovska G.O.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: go_osmomysl@ukr.net

Luhansk Agency

(Eastern Ukraine National Dal University, Starobilsk)
Director **Mykhailiuk V.P.**, Doctor of Historical Sciences, Professor
e-mail: vital_mih@ukr.net

Lviv Agency

(National University "LvivslaPolitechnika")
Director **Karivets I.V.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: sacre@ukr.net

Mariupol Agency

(Mariupol National University)
Director **Bulyk M.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: vorlok@ukr.net

Mykolaiv Agency

(Mykolaiv National Sukhomlynskii University)
Director **Makarchuk S.S.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: rvgreabis@farlep.mk.ua
Coordinator **Shkurenko K.O.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: sh_kamila@mail.ru

Odesa Agency

(Odesa National Mechnykov University)
Director **Barvinska P.I.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: barvinskaja@ukr.net

Podilskyi Agency

(Podilskyi National Agro-Technical University, Kamianets-Podilskyi)
Director **Kolosiuk I.A.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: ikolosiuk@ukr.net

Poltava Agency

(Poltava Department of National Juridical Academy)
Director **Kucepal S.V.**, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: svkutsepal@rambler.ru

Symu Agency

(Symu National University)
Director **Dehtiarov S.I.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: starsergo@bigmir.net

Ternopil Agency

(Ternopil National Pedagogical Hnatiuk University)
Director **Klish A.B.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: klish_andriy@ukr.net

Uzhgorod Agency

(Uzhgorod National University)
Director **Meleganych G.I.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: melgi@ukr.net

Uman Agency

(Uman National Pedagogical Tychyna University)
Director **Kryvosheia I.I.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

Kharkiv Agency

(National Technical University "KharkivPolitechnical Institute")
Director **Vladlenova I.V.**, Doctor of Philosophical Sciences, Professor
e-mail: vladlenova@email.ua

Khmelnysk Agency

(Khmelnysk National University)
Director **Gotsuliak V.M.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: gotsuliak@ukr.net

Cherkasy Agency

(Cherkasy National Khmelnytskii University)
Director **Vasylychuk E.O.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: vasilchuk84@bk.ru

Chernigiv Agency

(Chernigiv National Institute of Economy and Management)
Director **Topol O.V.**, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: topololga@ukr.net
Coordinator **Horobets C.M.**, Junior Scientist
e-mail: olen-g@yandex.ru

Agency of collection «Hileya scientific bulletin» in Azerbaijan

(Azerbaijan National Scientific Academy, Baku)
Director **Mahmudov M.A.**, Doctor of Philosophy
e-mail: matlabm@yandex.com
Coordinator **Rahimli R.**, Scientist
e-mail: rus_rahimli@yahoo.com

Agencies of collection «Hileya scientific bulletin» in Belarus

(Management Academy by the President of Belarus Republic, Minsk)
Director **Aleinikova S.M.**, Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor
e-mail: alejnsvetlana@yandex.ru
(Brest National Pushkin University, Brest)
Director **Shostak G.V.**, Candidate of Pedagogical Science
e-mail: shostak1964@brest.by
(Homel National Skoryni University, Homel)
Director **Mezga M.M.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: nmezga@gsu.by

Agencies of collection «Hileya scientific bulletin» in Poland

(Adam Mitskevich University, Poznan)
Director **Dymchuk R.**, Doctor, Lecturer
e-mail: dymczyk@wp.pl
(Institute of History of Dlugosha Academy, Chenstohov)
Director **Moravets H.**, Doctor, Lecturer
e-mail: mornor@wp.pl

You are welcome to visit our webpage: www.gileya.org
e-mail: gileya.org.ua@gmail.com

Also visit: Webpage of National Vernadskyi Library of Ukraine:
www.nbu.gov.ua/portal

Section: Scientific Publications of Ukraine: magazines and collection of scientific papers

УДК 141. 333(4): 165 (075.8)

**УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОЦЕНТРИЗМ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ****UKRAINIAN COORDINCENTRISM:
HISTORY AND MODERNITY****Розова Т. В.,**

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри культурології,
мистецтвознавства та філософії культури,
Одеський національний політехнічний
університет (Одеса, Україна),
e-mail: roztam 21@gmail.com,
ORCID 0000-0002-5168-425X

Сидоренко О. П.,

кандидат філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, історії та політології,
Одеський державний аграрний університет
(Одеса, Україна),
e-mail: filosoqfyodau615@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7612-8594>

Коваленко О. А.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української та іноземних мов, Одеський
державний аграрний університет
(Одеса, Україна),
e-mail: kovalenkooday @ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3377-514X>

Rozova T.,

Doctor of Philosophy, Professor, Head of the
Department of the Cultural and Arts, and Philosophy
Studies of Culture, Odessa National Polytechnic
University (Odessa, Ukraine),
e-mail: roztam 21@gmail.com,
ORCID 0000-0002-5168-425X

Sydorenko O. P.,

Ph.D. in Philosophy, Professor, Head of the
Department of Philosophy,
History and Politology, Odessa State Agrarian
University,
e-mail: filosoqfyodau615@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7612-8594>

Kovalenko O. A.,

PhD in Philological sciences, Associate Professor at
the Department of Ukrainian and Foreign language, s
Odessa State Agrarian University
e-mail: kovalenkooday @ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3377-514X>

Стаття присвячена дослідженню зародження та еволюції українського кордоцентризму, визначенню його специфіки і ролі в становленні духовного життя українського народу. Зосереджується увага на необхідності формування людиною свого цілісного бачення світу. При цьому особливий акцент робиться на аналізі можливостей поєднання раціонально-наукового і кордологічного підходів до осягнення природних і суспільних процесів. Висловлюється плідність такої методики в епістемологічній і методологічній діяльності, особливо в період становлення постнекласичної науки.

Ключові слова: кордологізм, кордоцентризм, філософія серця, екоософія, українська нація, науковий дискурс, постнекласична наука, синергетика, людиномірна система, раціональність, тип раціональності, епістемологія, методологія, знання.

The article is devoted to the study of the origin and evolution of Ukrainian cordocentrism, to determine its specificity and role in the spiritual life of the Ukrainian people. The focus is on the need for a person to form a holistic vision of the world. Special emphasis is placed on analyzing the possibilities of combining rational, scientific and cordological approaches to the comprehension of natural and social processes. The fertility of such a method is expressed in epistemological and methodological activity, especially during the period of postnonclassical science.

Keywords: cordologism, cordocentrism, philosophy of the heart, ecosophy, the Ukrainian nation, scientific discourse, postnonclassical science, synergetics, human system, rationality, type of rationality, epistemology, methodology, knowledge.

Актуальність теми дослідження полягає в осягненні висновків постнекласичної науки про місце і роль людини в самоорганізації систем відкритого типу з нелінійними зворотними зв'язками, елементом яких вона є. Один із цих висновків – необхідність розгляду людини не як абстрактного суб'єкта діяльності, в першу чергу наукової, а як особистості, що керується певними цінностями і традиціями, історичним і власним досвідом, має психологічні, національні, релігійні і культурні особливості. Тому в процесі дослідження складних людиномірних систем, до яких відноситься більшість із них, є важливим залучення, поряд з уже напрацьованим потенціалом класичного і некласичного типів науки, ще не досить вивчених можливостей постнекласичної науки та кордоцентризму. Так, наприклад, постнекласична наука в наші дні заново відкриває час і в цьому полягає ключ до фундаментального перегляду нею уявлень на роль і місце знань в системі людської культури, на суть і зміст наукової раціональності і самої раціональності як такої. Сьогодні постнекласична наука – це феномен, що орієнтується на діалог людини з природою, а не на конфронтацію з нею. Один із її творців І. Пригожин був переконаний, що нова наука не тільки внутрішньо плюралістична, вона багатодисциплінарна і не нав'язує людині одну – єдину модель розуміння дійсності. Тим самим постнекласичний тип науки набуває нового людського виміру, орієнтує сучасну цивілізацію не лише на постійний діалог з природою, але й на порозуміння «людини з людиною», мета якого – забезпечення передумов виживання суспільства в цілому, формування екофільних відносин. Однак за межами цього типу науки, як і двох її попередніх типів (класичного і некласичного), залишається багато проблем, вирішення яких не під силу науці, проте «раціонально-ірраціональні підказки» серця можуть стати для людини дороговказом у житті. На думку авторів статті, осмислення суті й історії українського кордоцентризму, їхнє нове «прочитання» з урахуванням досягнень сучасної науки, філософії і культури, може допомогти у вирішенні зазначених вище проблем, у формуванні цілісного, системного знання про світ, в якому ми живемо і без якого не можливе подальше існування людини.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Феномен українського кордоцентризму прагнула осягти більшість вітчизняних філософів, починаючи з творчості книжників Київської держави і

до сьогодення. Однак навколо цього феномену і в наші дні тривають дискусії, які характеризуються певною мірою протистоянням між абсолютизацією можливостей кордоцентризму та міфом про ілюзію наукових уявлень. Проте домінують рисою майже всіх досліджень і концепцій, присвячених кордоцентризму, є акцентування його толерантності, взаємоповаги між людьми, почуття власної гідності, що гуманізує життєвий простір людини, сприяє формуванню й утвердженню в світогляді особистості національних і загальнолюдських цінностей. Цей висновок був характерний для творчості автора (авторів) «Велесової книги», митрополита Іларіона, літописця Нестора, князя Володимира Мономаха, митрополита Никифора, митрополита Кирила Туровського, Данила Заточника (Заточеника) та багатьох інших київських книжників. Їхні ідеї поділяли перші українські гуманісти, викладачі Острозького колегіуму, братських шкіл та Києво-Могилянської академії. Кордоцентристські погляди пронизують твори Григорія Сковороди, Михайла Максимовича, Миколи Гоголя, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, Памфіла Юркевича, Івана Франка, Лесі Українки, Дмитра Чижевського, Олександра Довженка, Володимира Шинкарука, Володимира Табачковського, Сергія Кримського, Мирослава Поповича та інших українських філософів і митців. У наші дні плідно займаються дослідженням змісту українського кордоцентризму Є. Андрос, Я. Гнатюк, П. Давидов, К. Дубровіна, А. Єрмоленко, С.Киселиця, С. Максимов, Л. Павлишин, А. Сокирко, В. Стеценко, Н. Хамітов та ін. Цікаві ідеї, викладені в їх наукових працях, сприяють поглибленню сучасних знань про специфіку кордології як вчення про серце, його можливостей у пізнавальній діяльності. Однак проблема долучення цього вчення до формування цілісного знання, створення епістемологічних і методологічних основ для отримання таких знань, розроблення інструментарію і механізмів їхнього досягнення (чим займаються філософія науки та постнекласична наука разом з іншими видами пізнавальної діяльності людини), потребують подальшого вирішення, чекають на своє глибоке і фундаментальне дослідження. Значний внесок у вирішення цієї складної проблеми вносять здобутки вітчизняних філософів В. Вашкевича, В. Ляха, І. Книша та ін.

Мета дослідження – виявлення механізмів зародження і становлення концепцій українського кордоцентризму, їхнього впливу на формування духовності українського народу; аналіз «сильних» і «слабких» складових концепції «філософії серця»; висвітлення окремих аспектів еволюції раціональності як однієї з базових цінностей європейської культури; пошук можливостей синтезу науково-раціонального та кордоцентристського підходів у процесі формування цілісних знань людини про світ і саму себе.

Виклад основного матеріалу. В історії української філософської думки повчальний приклад в осмисленні основ (ростків) кордо-

центризму як виміру гуманності людини, творенні і пізнанні людського світу за допомогою душі і розуму належить київським книжникам. Особливу роль у цьому плані історія відвела Володимирі Мономаху. У його міркуваннях, викладених у творі «Повчання Володимира Мономаха дітям», простежуються основні принципи життєдіяльності, якими, на думку князя, повинні керуватися його сини й онуки (майбутні князі), а саме: сприяння укріпленню державної влади, досягнення світобудови, осмислення сенсу свого життя та ін. Усі ці питання Мономах рекомендував вирішувати шляхом формування в собі високих моральних якостей: вимогливості, доброзичливості, милосердя, працелюбності, щирості, чемності, душевності.

Моральні, політичні та правові погляди Мономаха часто суперечили багатьом положенням ортодоксальної церкви. Наприклад, силу князів він вбачав не в беззаперечному «духовному віданні», а в життійній мудрості, знань, володінні ситуацією, закликав учитися постійно, наполегливо й творчо, тобто виступав за «реабілітацію» світської мудрості. Для часів середньовіччя, коли в усіх сферах духовного життя безроздільно панував релігійний світогляд з його догмами примату віри над розумом, знаннями, це був сміливий крок, навіть для першої особи в державі.

Отже, основою життя Володимир Мономах вважав працю, як фізичну, так і розумову, не принижував першу і не підносив до небес другу, серцем відчував їхню діалектичну єдність.

На кінець XI – поч. XII ст. припадає життя і творчість відомого книжника, політичного і церковного діяча Никифора. Тривалий час він очолював київську метрополію. Йому належать п'ять творів, серед яких найбільш відомим є «Послання митрополита Никифора Володимиру Мономаху». У цьому творі Никифор виявив себе справжнім мислителем, який підійшов до вивчення пізнавальних процесів людини з системних позицій. Саме в ньому він першим у Київській державі поставив питання про культуру пізнавальної діяльності особистості і не тільки поставив, але й певною мірою спробував вирішити його, спираючись при цьому на її психологічні можливості.

Никифор виходив з того, що людина – це складна система, яка створена з двох субстанцій – тілесної і духовної, перебуває у стані їхньої єдності і в той же час постійної боротьби. Душа людини, на його думку, складається з трьох начал: словесного, лютого і бажаного. Перше (вище) начало – це розум, логос; друге начало (стихійна, неприборкана сила) – почуття, пристрасті, емоції; третє начало (бажане) – це воля, прагнення, цілеспрямована дія. Саме третє начало, стверджував Никифор, повинно превалювати в душі людини, тому що вона «... пов'язує раціональне (словесне) з ірраціональним (лютим), емоції підпорядковує розуму» [1, с. 26] і в такий спосіб додає процесу мислення сталого і глибокого характеру, підносить його на більш високий, культурний рівень.

Аналізуючи боротьбу розумного і пристрасного начал у душі людини, митрополит Никифор вийшов на розгляд питань моральної культури, а саме боротьби добра і зла, які також перебувають у діалектичній єдності. На його думку, щоб бути моральною, людина повинна розрізняти добро і зло. У цій справі їй теж не обійтись без достовірних знань. Оскільки первинним джерелом знань є органи чуття людини, а їх інформація часто буває поверховою, неглибокою і навіть помилковою, то її необхідно постійно перевіряти, уточнювати, корегувати і підкріплювати розумом. Тому без діяльності розуму Никифор не уявляв собі інших можливостей осягнення суті моральних істин і побудови на їхній основі структури виховного процесу. Звичайно, у роздумах мислителя йшлося про релігійне виховання новонавернених християн, однак методологічні засади цього процесу, позначені ним, виявилися життєздатними і знайшли застосування у світському пізнанні та вихованні, у тому числі в формуванні мудрості, доброчесності та порядності людини як основних елементів кордоцентричного вчення.

Так, в одному з перших оригінальних вітчизняних творів була започаткована спроба розкрити «механізм» людського пізнання і його діалектику, показати роль у ньому елементів кордологізму, позначити підходи та інструментарій до морального виховання людини. Цим кроком митрополит Никифор здійснив свій посильний внесок у побудову фундаменту величезної споруди, назва якої «духовна культура».

Одним із найбільш цінних творів світського характеру останнього періоду існування Київської Русі є «Слово» («Моління», «Моленіє») Данила Заточника (Заточеника).

Відомостей про автора цього твору вкрай мало. Хто такий Данило, коли і де він народився, яке його походження, чим він займався, чому його прозвано «Заточником», чи взагалі існувала така людина, чи це збірний образ, а літературний твір, що приписується йому, має колективне походження? На всі ці питання поки що не отримано однозначної відповіді. Однак безумовним є той факт, що «Слово» – це видатна пам'ятка не лише давньоруської, але й світової культурної спадщини, адже відомо, що філософія і література Київської держави формувалися у творчому діалозі з візантійським християнством та культурою Візантії.

Глибинний науковий, філософський і культурологічний зміст «Слова» полягає у розкритті значення розуму та мудрості в житті людини. Данило не просто звеличував, оспівував і прославляв розум, але й підніс його до вищих цінностей людини. Він доводив, що розум важливіший за матеріальне багатство, найбільш цінний порівняно з іншими якостями людини. Ні фізична сила, ні хоробрість, ні слава, ні авторитет не можуть зрівнятися з ним. Усі вище зазначені цінності скороминущі, на думку філософа, їх можна придбати або сформувати в собі, розум же дається не кожному, його не купиш і не всякого можна навчити розуму. Як «...мерця не розсмішити, – стверджував автор «Слова», –

так і глупака розуму не навчити» [2, с. 60]. Навіть здібній людині розум не дається в готовому, розвиненому вигляді, для цього необхідно багато працювати, навчатися. Аналізуючи свій життєвий шлях, Данило звертається до князя зі словами: «Я, княже, ні за море не ходив, ні від філософів не навчався, та був як бджола – припадав до різних квітів, збираючи мед у щільники. Тож і я по книгах багатьох збирав солодощі словесні й розум. І зібрав їх, наче у міх води морські» [2, с. 62]. Данило рекомендував так діяти кожній людині.

Отже, природжений розум і всебічна освіта, яка здобувається завдяки постійній і наполегливій праці, можуть дати бажаний результат – розвинути інтелект людини і піднести його на рівень мудреця. Цими словами Данило підкреслив вплив знань людини на формування мудрості як одного з основних елементів єства людини.

Однак при всій важливості розуму він не складає, як стверджував філософ, ні основу буття, ні джерело його пізнання. Такою основою є серце – істинне «Я», самість людини, а його опорою – мудрість і краса, раціональне і естетичне. «Серце розумного укріпляється в тілі його красою і мудрістю» [2, с. 57], констатував Данило, воно – той орган, що зводить воедино розум, чуття і волю людини.

Таким чином, аналізуючи творчі напрацювання автора «Слова», можна зробити такі висновки: по-перше, заслуга Данила полягає в акцентуванні ролі розуму в пізнавальній діяльності людини, проголошенні культу особистої мудрості. Визнавши мислячу особистість вищою цінністю, його твір продемонстрував високий рівень розвитку індивідуальної самосвідомості книжників Київської держави, а саме «Слово» стало натхненним гімном розуму і мудрості. По-друге, Данило першим дав визначення мудрості як фундаменту кордологізму, оголосивши її втіленням достовірних знань у практику власного життя. По-третє, філософ доклав значних зусиль у справу перетворення розрізнених поглядів на кордоцентризм, у концепцію примату серця над розумом у пізнанні, яка стала в наступні часи однією з провідних в українському фольклорі, мистецтві, філософії та в інших сферах духовного життя.

Отже, мислителі Київської Русі першими у вітчизняній культурі зробили акцент на осягненні серця як центру, в якому зароджується рішучість людини до пізнання та реалізації тих чи інших дій і вчинків, осередку, що містить бажання і волю, феномену, який є носієм головної риси української національної психології – емоційності, тобто наданню значущості відчуттям, своєрідному баченню природи, що виявляється в прагненні злитися з нею. У їх творах чітко простежується тенденція до трактування серця як органу розуміння, центру, що зводить воедино думку (розум), волю та віру. Такий висновок зробив у своєму «Слові про закон і благодать» перший київський митрополит – Іларіон, зазначивши, що коли князь Володимир задумав увести християнство на Русі, в його серці «...возсіяв розум» [3, с. 191].

З християнською антропологією також пов'язані підходи до трактування ролі і місця серця у творах відомих українських релігійних діячів і просвітників І. Вишенського, Г. Кониського, П. Могили, Д. Туптала, К. Транквіліон – Ставроцького та багатьох інших філософів і митців. Серед них особливе місце належить спадку Г. Сковороди.

Подібно київським книжникам і першим українським гуманістам, професорам братських шкіл та Києво-Могилянської академії, Г. Сковорода схилився перед можливостями серця. Тому основним об'єктом його досліджень був духовний світ людини, а в ньому – людська душа, центром якої є серце, що не існує ніде в світі, але водночас «воно є усюди, в усій людській істоті» [3, с. 191-192]. Отже, поняття «серця» мислителем розглядалося не тільки як орган тіла, але і як те «загальне серце» [4, с. 139], «особлива реальність...», що об'єднує всі серця» (там само), перебуває поза людиною і «...втілює «всесвітній розум» (там само). У той же час серце кожної людини пов'язане із «загальним серцем» і повинно прислухатися до нього. Тому, розвиваючи ідею «сродної праці», просвітник стверджував, що серце – це не тільки символ духовного життя, не лише емоційно-вольова основа духу, а сам «...дух» [5, с. 55], або думка людини, яка виступає як засіб пізнання свого неповторного, індивідуального – «сродного» життєвого шляху. Головним джерелом усіх людських негараздів і бід філософ розглядав «несродність». При цьому в роздумах Г. Сковороди йшлося не тільки про моральні переживання людини, її почуття, пристрасті, але й про пізнання нею світу. На думку просвітника, лише проникаючи в серце, пізнання може бути реалізованим, може досягти адекватних знань. Проте він був далекий від абсолютизації пізнавальних можливостей серця, воно здатне помилятися, тому що серцем можуть оволодівати як добрі, так і злі сили. Перші підносять людину, другі сприяють її падінню. Тому людина повинна прагнути до очищення свого серця. «...Душа, не навчена насолоджуватися своїм становищем, хоч із життя переходить, проте всюди сумує й колотиться, бо носить всередині джерело прикрасів – розтлінне серце» [6, с. 315]. Для свого духовного самоочищення людина повинна постійно саморозвиватися, вдвляючись у своє серце, доходить до істини й правди. З цього приводу заслуговують на увагу слова І. Вишенського, званого попередника Г. Сковороди, який писав, що розвиватися людині потрібно, але тільки після того, коли вона відкинеться від усього, що її нівечить, коли вона очиститься і оздоровиться духовно. При цьому людина повинна ставити «чисте серце» в центр «істинної», тобто «внутрішньої» людини і навіть отожднювати його з нею. Завдяки «чистому серцю», як джерелу натхнення та інструменту пізнання й розуміння, стверджував український Сократ, людині відкриється більш короткий, надійний і вірний шлях до досягнення істини.

Так, обгрунтувавши положення про вирішальну (на думку мислителя) роль, яку відіграє в людській

діяльності інтуїція, емоційне і підсвідомо-несвідоме начало – серце, філософ на сторіччя випередив свій час, запропонувавши нащадкам, на наш погляд, ефективний інструментарій для долучення ідей кордоцентризму до формування системних знань про реальність, яку вивчає сучасна постнекласична наука. Він довів, що серце важлива і глибока субстанція в людині, з нього випливає все: і думка, і скерованість, і почуття. Тому вся моральність і цінності людини теж повинні виводитися з серця. Звідси і з'явилося знамените напуття Г. Сковороди: «Пізнай себе!», «Поглянь у себе!».

Г. Сковорода своїм власним життям демонстрував, що заклик «Пізнай себе!» це не тільки вираження необхідності досягнення своєї екзистенції, але і вказівка на те, як це необхідно робити; це не лише раціональне осмислення людського життя, а насамперед його переживання. Мабуть, тому мислитель прагнув самотності, бо найвище щастя він вбачав в досягненні глибин власної душі. Для цього людину ніщо не повинно відволікати від творчого самозаглиблення. Тому філософ не прагнув самоізоляції, він лише намагався створити умови для свого духовного самовдосконалення та рекомендував людині постійно прислухатися до найкращого радника – свого серця.

Тезу про визначальну роль серця в житті людини Г. Сковорода упродовж усієї своєї творчості наповнював новим змістом. Він не втомлювався стверджувати, що серце – не тільки інструмент людини, але й найбільш достовірний критерій та надійна основа пізнання. Так, розвиваючи цю думку в діалозі «Наркіс», просвітник називає серце «головою усього в людині», «коренем життя і обителлю вогню і любові», не перестав наголошувати, що без нього людина є «опудалом і пнем», так само, як «горіх без зерня ніщо». При цьому філософ завжди акцентував увагу на масштабності, складності й глибині серця. «О, сердце, бездна всех вод и небес ширшая! Сколь ты глубока! Все объемлешь и содержишь, а тебя ничто не вмещает» [7, с. 446].

Таким чином, Г. Сковорода розглядав людину не як традиційний суб'єкт пізнання, а, в основному, як специфічний витвір духовно-сердечного буття, екзистенцію. Проте його напрацювання мають велике значення для культури і науки, яке вони не втратили і в наші дні.

Під іншим кутом зору досліджували людину представники української «університетської» філософії XIX – XX століть О. Новицький і С. Гогоцький та українські романтики Л. Боровиковський, М. Гоголь, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, Г.Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, П. Куліш, М. Максимович, А. Метлинський, Т. Шевченко, П. Куліш та ін.

Так, О. Новицький і С. Гогоцький, високо цінуючи історико-філософську концепцію Г. Гегеля, водночас критикували її за надмірний раціоналізм, оскільки, на їхню думку, найцінніший зміст духовного світу людини живе в переконаннях

серця, а не в поняттях розуму. Вони також доводили, що німецькі філософи помилялися в прагненні замінити християнську віру знаннями.

За переконанням О. Новицького, предметом філософії є усвідомлююче «Я», усвідомлюване «не-Я» і перша причина того й іншого, тобто: «Я» – дух, що пізнає себе; «не-Я» – світ зовнішній, що визначається духом; Бог – те, що нічим не обмежене, вище і за дух, і за світ, чинник і кінець усього. Проте спочатку всі ці три елементи – людина, світ і Бог – постають перед мисленням в єдності і загальності. При подальшому дослідженні буття, мислення вивчає і людину, і світ, і Бога відокремлено, і лише на останньому етапі дослідження за допомогою філософського світосприйняття і людина, і світ, і Бог знову сходяться в єдине буття. Ця діалектика як метод, звичайно, з певними обмеженнями, може стати в нагоді при осягненні сучасних процесів у постнекласичній науці та формуванні системних знань про світ і окремі його складові.

С. Гогоцький вважав правильним у гегелівських поглядах на історію філософії відображення нею ідей філософії, в яких поступ історичного спрямування філософії визначається об'єктивно, а не бажанням дослідника. При цьому недоліки філософії Г. Гегеля він вбачав у суперечності його системи та методу інтерпретації тотожності мислення та буття, тлумаченні триади «буття – ніщо – становлення».

Проблема серця була центральною і в філософії українського романтизму. Представники цього напрямку протиставили класичному «наслідуванню природи» творчу активність ученого і митця з їх правом на самотність і оригінальність, підняли науковий підхід і мистецтво на рівень найвищої цінності і розглядали їх витвори як вияв глибинної сутності і змісту життєдіяльності людини, де понад усе цінується творча особистість. Так, М. Максимович – перший ректор Київського університету, відомий учений-природознавець, історик, фольклорист, етнограф і письменник постійно доводив, що філософія не може базуватися суто на розумі, потрібне «серце», тому що філософія є любов до мудрості. Ця думка знаного вченого справила значний вплив на творчість М. Гоголя та членів Кирило-Мефодіївського товариства.

М. Гоголь був послідовним продовжувачем кордоцентричної лінії в українській філософії і культурі. Основний інтерес для нього мала людська душа. Як і Г. Сковорода, М. Гоголь називав душу «серцем», однак тлумачив його по-іншому. Змістом серця для письменника були глибинні, а не будь-які пласти людської душі, її духовність та індивідуальність, у той час як функцією серця він розглядав формування досконалого почуття – любові, що звеличує людину. «Над усім і джерелом усього є любов. Ані на момент не слід нам забувати, що життя нам дане для любові і що ми є твором Божої любові» [8, с. 104]. І далі М. Гоголь зауважував, що серце людини – криниця, однак вона не для всіх відкрита. Але до пізнання свого серця людина все ж таки може дійти шляхом самопізнання, спочатку знайти ключ до власної

душі, а вже потім, за його допомогою відкривати можливості свого серця та особливості душ інших людей, тобто пізнавати їх. Таким ключем, на думку М. Гоголя, є почуття, емоції, моральні і естетичні переживання людини, а не розум. «...Порив і натхнення рухає душу, а натхненням багато чого схоплюється, чого не дійдеш ніяким вченням і працею» [2, с. 237]. Ось вам та правда, яку я завжди чув у душі, звідки виходять у нас усі правди, і, яку стверджували мені шохвилі і власний, і чужий досвід, підкреслював мислитель.

Оскільки правда знаходиться у людській душі, тому і шлях до правди, вважав М. Гоголь – це заглиблення в свою душу, а звідси стає зрозумілим і спосіб пізнання Всесвіту, і його процесів, і явищ. Людина повинна вносити в світ добро, порядність і чесність, гармонію і красу, зберігати і примножувати їх, адже поряд з ними у світі існують безладдя і зло, які теж спричиняє людина, але байдужа чи несвідома стосовно сенсу свого життя.

М. Гоголь бачив два шляхи виходу із занедбаного духовного стану людини. Перший шлях він називав особистим, а другий суспільним. Особистий шлях включає в себе три основні напрями діяльності людини: заняття працею, до якої вона має здібності (у Г. Сковороди це «сродня» праця); внутрішній самоконтроль («внутрішня аскета», «внутрішній монастир», «внутрішній прокурор») і залучення до свого самовдосконалення мистецтва (краси).

Однак мислитель усвідомлював, що не можна змінити духовність людини без змін у суспільстві. Так М. Гоголь виходить на другий, суспільний шлях оновлення духовного стану особистості. Його суть – перебудова всього суспільства на моральних, естетичних і релігійних засадах. Причому вирішення цієї проблеми він розглядав з діалектичних позицій, як єдиний нерозривний процес: відродження духовного стану особистості викликає зміни у духовності суспільства і, навпаки, духовне оздоровлення суспільства спричиняє зворотний вплив на становлення моралі людини. Роль рушійної сили у цьому процесі письменник відводив мистецтву.

Певний науковий інтерес, на нашу думку, викликають погляди М. Гоголя на співвідношення розуму і серця, раціонального і емоційного в житті людини. Почуття, емоції, переживання мислитель розглядав домінуючими елементами духовного світу про що свідчать такі його слова: «Є речі, яких ми не можемо збагнути нашим нікчемним розумом, а які можемо відчутти глибиною нашої душі, сльозами й молитвами, а не людськими турботами» [8, с. 210]. З цього висловлювання випливає висновок, що розуму М. Гоголь відводив другорядну роль у пізнанні. «...Розум трактувався ним «як помічник» серця, функція якого полягає в систематизації того, що продукує душа» [4, с. 139], – наголошує дослідник його творчості В. Книш. Ще більшу впевненість у правильності зробленого висновку додають наступні слова самого письменника: «Розум – не є вища в нас здатність, його посада не більше ніж поліцейська: він може

тільки впорядковувати і розкласти по місцях все те, що в нас вже є» [9, с. 87].

Таким чином, М. Гоголь віддавав перевагу в пізнанні кордологічному підходу, тобто емоційному сприйнятті буття, відводив велику роль формуванню любові, як «продукту» серця, яка є найбільш досконалим почуттям, що звеличує людину. Тому серце виступає у мислителя і як образ, і як християнський символ, і як інструмент пізнання, і як джерело морального самовдосконалення.

Схожих поглядів на серце також дотримувалися засновники Кирило-Мефодіївського товариства. Наприклад, М. Костомаров вважав, що «людина здібна любити тільки дух. Фізичне, саме по собі, – неприступне для її серця» [8, с. 104]. Бог, створюючи світ, наполягав фундатор цього товариства, втілював у неї духовне начало, яке безпосередньо сприймається її серцем. Аналогічно «серце людини любить у всіх явищах фізичного світу всюди бачити дух» (там саме), подібно тому як воно доброзичливо ставиться до своєї духовної основи. Отже, інтерес до питань сердечності, духовності існував і в М. Костомарова.

Надзвичайно суперечливою, однак оригінальною, є філософія П. Куліша. Головна його позиція (традиційна для української думки ще з часів Київської Русі) – спрямованість думки на «внутрішню» людину. Її глибинною основою, за переконанням П. Куліша, уособленням найпотаємнішого ества людини теж є серце, яке нерозривно пов'язане з рідним краєм, батьківщиною, Україною. Тому письменник постійно підкреслював провідну роль серця в життєдіяльності людини: «найперша річ – серце шире й якийсь голос із душевної глибини, котрий велить чоловікові йти вгору, а розум-слуга того голосу» [10, с. 112]. «Внутрішнє», «глибинне» постійно протистоїть «зовнішньому», «поверховому», що уособлює, згідно з П. Кулішем, все вороже людині, чуже рідному краю, Україні. З постійного змаганням «внутрішнього» і «зовнішнього» у творах письменника виникає безліч антитез: минуле – сучасне, хутір – місто, Україна – інші держави тощо.

Отже, можна констатувати, що під «серцем» мислитель розумів національну самосвідомість, ментальність, бо, згідно з його вченням, розумом людина звернена до всього чужого, а серцем – до свого народу, його минулого і сучасності, культури:

«Ми серцем, Богом серця живемо.

Від розуму й науки тільки цвіту,

Від серця ж плоду вічного ждемо» [11, с. 565].

Народну мову П. Куліш розглядав щирим виявом екзистенційної «глибини» людського ества, безпосереднім «голосом» серця, просте слово протиставляв штучній мові літературних салонів як чомусь чужому. Його приваблювала народна простота, тому що вона йде від серця і в цьому плані дає людині серце. Жодна наука, ніяка «громадянська» філософія, на думку мислителя, не зможуть дати такого правдивого серця як народна мова. Письменник був переконаний, що тільки

«селянська» філософія походить безпосередньо з Євангелія, з цієї «вічної» книги. Виходячи з цих позицій, П. Куліш закликав тікати від міського життя і йти в село, тобто ближче до життя серця.

Гідність людини всією своєю творчістю стверджував і Т. Шевченко. Він був упевнений, що народ України досягне високого матеріального і духовного рівня розвитку, а головне – свободи і незалежності. З цих позицій поет оцінював значення науки та інших форм суспільної свідомості, роль історичних особистостей, цінностей, якими вони керується в житті і діяльності, їхній патріотизм. Кобзар також високо цінував роль серця в житті людини та її пізнавальній діяльності про що свідчать такі його слова: «Як серце сміється, сліпі очі плачуть», «То серце по волі з Богом розмовля», «То серце щечече Господню славу», «Твоє серце, та виспівуй», «А думка край світа на хмарі гуля» та ін. [12, с. 46-47]. Проте кращим доказом антропоцентричного характеру творчості Т. Шевченка, наповненої ідеями кордоцентризму, є його життєва позиція.

Аналізуючи різні концепції вітчизняного кордоцентризму, не можна обійти увагою зміст «філософії серця», можливого впливу її окремих ідей на стан сучасних наукових досліджень тим більш, що на думку авторів цієї статті, і сьогодні ще існують певні прогалини в осягненні методологічного потенціалу цього вчення.

Автором своєрідної концепції – «філософії серця» – був П. Юркевич, який уперше представив її теоретично обґрунтованим ученням, і де вона набула цілісного вигляду. Центральним питанням в його філософії залишається проблема людини. Професор П. Юркевич, подібно Г. Сковороді, розглядав саме цю проблему як малий світ («мікрокосм»). Наслідуючи українську традицію, філософ змальовував реальність плюралістичною, яку, на його думку, утворюють три сфери: 1) «ноуменальний світ» (ідеальне царство «вічної правди», подібне до царства ідей Платона); 2) «реальний світ», що є царством розумних істот; 3) «феноменальний світ», притаманний існуванню тілесності. Активна взаємодія цих трьох сфер становить гармонію цілісного світу. Проте гармонійна взаємодія сфер не означає їхньої повної «прозорості». Насамперед це стосується «реального світу» розумних істот.

Оперуючи ідеями, розум, як інструмент для осягнення сфери загального, принципово не може вичерпати індивідуальне, тобто те, що представники української класичної філософії (Г. Сковорода, кирило-мефодіївці) називали «серцем». Цілоком спроможний відповісти на питання, що є розумні істоти, розум неспроможний відповісти на проблему, хто вони. Тому головною проблемою свого дослідження П. Юркевич обрав з'ясування суті, змісту і можливостей серця як осередку душевного і духовного життя людини, його ролі у пізнанні, осягненні зв'язків з розумом, формуванні цінностей, що він і здійснив у одній із своїх основних наукових праць «Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням

Слова Божого». У ній вчений наводить понад 120 цитат із Біблії і показує, що автори Святого Письма теж розглядали серце як центр духовного життя, як особливий орган для сприйняття Бога і в цьому плані залишили нам величезний спадок, який підлягає осягненню, подальшому вивченню, чим і займався філософ.

У зазначеній вище праці П. Юркевич запропонував досить оригінальний і новий для свого часу філософський підхід до трактування серця як основи тілесного і духовного життя людини.

Обґрунтовуючи свій підхід, мислитель писав, що серце людське розглядається ним «...як найістотніший орган і щонайближче вмістилище всіх сил, функцій, рухів, бажань, почувань і думок людини з усіма їхніми напрямками й відтінками» [13, с. 73]. Саме тому серце і є осереддя душевного і духовного життя людини, місцем усіх пізнавальних дій душі, центром морального життя людини, вихідним пунктом усього доброго й злого в словах, думках і вчинках людини.

Проаналізувавши величезний масив наукових і релігійних джерел, П. Юркевич дійшов висновку, що серце є більш глибокою основою її душевного життя, ніж розум, що релігійна свідомість людини є визначальним чинником основи серця і утворена на природному ґрунті, що відповідає біблійним поглядам на серце як осередок усієї людини, усіх її душевних сил. Однак, як пише з цього приводу К. Дубровіна, це не означало, що душа людини розглядалася П. Юркевичем тотожною «...душевному серцю» [3, с. 193], хоча «...вона найбільш ясно і повно відображається саме в ньому. Це стосується не лише почуттів, а й розумової діяльності» (там само), – зазначає ця дослідниця творчості П. Юркевича. Тому такий підхід до трактування серця не був сприйнятий більшістю представників як ідеалістичної антропології, так і матеріалістами, зазнав критики.

Далі П. Юркевич вийшов на осягнення іншого аспекту сутності серця, розгляду його як джерела походження моралі – справжньої субстанції людської душі, – екзистенційного характеру серця. У цьому плані ідеї вченого виявилися певним зародком сучасних концепцій екзистенціалізму і феноменалізму, які невдовзі були всебічно обґрунтовані і розвинені Е. Гуссерлем, К. Ясперсом, М. Гайдеггером, М. Бердяєвим, Л. Шестовим та іншими філософами і посіли провідне місце в дослідженнях неklasичної і постнеklasичної науки, розвідках неklasичної філософії.

Після цього П. Юркевич торкається аналізу проблематики, що мала актуальне значення для класичного типу науки, зокрема піддав нищівній критиці настанови механістичного світогляду та наукових знань, що формувалися під його впливом. Вчений підкреслював, що на світ не можна дивитися з позицій законів механіки, тим більше оцінювати унікальну діяльність людської душі. Мислитель доводив, що серце є не тільки осередком душевного і духовного життя, хранителем і носієм усіх тілесних сил, але й коренем різноманітних почуттів, хвилювань,

пристрастей, страхів, моральних станів, а також пізнавальних дій душі, однак лише таких, що не зумовлені логічними, абстрактними процесами, а виникають як факти істини «безпосередньо і раптово», тобто інтуїтивно. Можливо, саме з цим чинником і пов'язане наше українське трактування «розуміння і пізнання серцем», коли ми його сприймаємо як «зосередження усієї пізнавальної діяльності людини». В умовах постнеklasичної науки значно зросла методологічна роль подібних міркувань П. Юркевича, його рекомендацій щодо залучення пізнавальних можливостей серця до вивчення індивідуального, емоційного, неповторного в діяльності психіки людини, розгляду пізнавальних взаємозв'язків серця та розуму в процесі осмислення несумірних явищ і об'єктів, їхнього впливу на створення узагальненої моделі раціональності і, як наслідок, на формування узагальнених знань про функціонування складних людиновимірних систем.

Що стосується епістемологічних аспектів цієї проблеми, то П. Юркевич констатував недосяжність людині знання Абсолюту, однак знання про Абсолют, його творчість їй доступні. Людина доходить до цих знань завдяки релігійному відчуженню, філософській медитації та сердечному, совісному, містичному прозрінню. Вчений доводить, що саме ці феномени імлікують процес мислення, проте він у котре застерігає, що сутність людини не полягає в мисленні, бо «дерево пізнання – це не дерево життя» [14, с. 87], вона «виринає» з кореня духовного життя, з її серця. Тому П. Юркевич і пише, що «у серці людини лежить джерело тих явищ, які закарбовані особливостями, що не випливають з жодного загального поняття чи закону» [14, с. 75]. Йдеться про свободу, неповторність, унікальність людини, її перехідну роль між гармонійним, але непроникливим світом ідей і світом речей, яку вона відіграє завдяки багатству свого індивідуального душевного стану. Для цього П. Юркевич, за влучним висловом К. Дубровіної, «вводить духовну вертикаль у вимір буття» [3, с. 195], переглядає деякі традиційні погляди на людину, в тому числі кордоцентристські ідеї своїх попередників. У своїй концепції «філософія науки» він доводить, що людину утворюють не душа і тіло як два субстанційних начала, а серце і розум як дві душевно-тілесні сторони однієї конкретної сутності. Саме ця душевно-тілесна сутність може бути і сердечною і мислячою. Згідно з цією вертикаллю, серце може виявляти, виражати і своєрідно розуміти, відкривати, схоплювати і висловлювати – в тільки йому притаманний спосіб – такі переживання духу, які, з причини своєї виключної духовності і ніжності, віддаленому знанню розуму недосяжні. Знання розуму, оскільки воно є, на думку П. Юркевича, стороною єдиної духовної сутності, а не залишається відчуженим зображенням зовнішніх предметів, теж відкривається, або надає спроможність себе відчувати й помічати не в голові, а в серці. У цю глибину воно має проникнути, щоб стати діяльною силою та двигуном нашого

духовного життя». Тому зовсім безпідставно стверджувати, доводив філософ, що розум самостійно, сам по собі, із власних сил і засобів створює закони для всієї душевної діяльності. Розум – це ліхтар, «яким освітлюється не їм покладене, але Богом створене життя людського духу, з його, Богом даними законами» [14, с. 87]. Знання розум є лише видимою вершиною айсберга духовної сутності серця, її теоретичною складовою.

Отже, мислитель аргументує, що розум виявляє загальне в діяльності людей, а серце є основою неповторності й унікальності людської особистості. У серці творяться ті явища і події історії, які принципово неможливо вивести із загальних законів, але вони впливають на достовірність знань. Однак будь-які знання повинні пройти «чуттєву сферу» особистості, осяяну розумом, прямо до серця – «вмістилища душі», тільки тоді вони будуть мати сенс і досягнуть мети. Це означає, що вже в середині XIX ст. П. Юркевич розумів роль і місце чуттєвості у пізнавальному процесі і запропонував свій кордоцентристський підхід для вирішення проблеми забезпечення адекватності знань, який ним було покладено в основу своєї концепції «філософії серця». З цієї нагоди вчений писав: «Людина починає свій моральний розвиток з рухів серця, яке всюди бажало б зустрічати істоти радісні, які зігрівають один одного теплотою кохання, пов'язані між собою дружбою та взаємним співчуттям. Тільки у цій формі здійснення загального щастя світ представляється йому як дещо гідне існування» [14, с. 181].

Таким чином, прагнучи до гармонії серця і розуму в пізнавальній діяльності, П. Юркевич у своїй концепції пізнання усе-таки віддавав перевагу серцю над розумом: розум планує пізнавальний процес, стверджував мислитель, а серце його породжує; головне в пізнанні, на його думку, – не знання самі по собі, а той душевний стан людини, який зумовлюється знаннями; розум – вершина, а не корінь духовного життя, наполягав філософ. Знання тільки тоді будуть корисними і міцними, коли знайдуть своє місце в серці.

«Філософія серця» П. Юркевича обґрунтовувала також гармонію розуму та релігійної віри. В удосконаленні цієї гармонії вчений вбачав подальший прогрес філософського знання. Ідеї професора П. Юркевича поклали початок багатій традиції релігійної філософії в Україні і Росії, вони, як і спадок багатьох інших концепцій українського кордоцентризму, залишаються актуальними в наш час, їх вплив помітний також на результатах досліджень у різних галузях сучасної науки, мистецтва, культури. Про це свідчать наукові і філософські розвідки в подальшому обґрунтуванні ідеї спадкоємності в розвитку знань, зокрема в подоланні наслідків несумірності парадигм, що впливали з концепції «історичної динаміки наукового знання», розробленої Т. Куном, а також концепції «методологічного анархізму», започаткованої П. Феєрабендом; з'ясуванні

та усуненні «вузьких» місць «тематичного аналізу науки», запропонованого Дж. Холтоном; осягненні і розвитку нових аспектів у вченні про «неявне знання», розробленому М. Полані та удосконаленому Н. Хенсоном; новому «прочитанні» поглядів С. Тулміна на історичний підхід до розуміння науково-дослідних процесів, в основі якого знаходиться ідея функціонування «стандартів раціональності та розуміння» [15, с. 151-423]. На нашу думку, великий вплив ідеї кордоцентризму справили на формування сучасного погляду на сутність філософського знання як елементу світу людини, що свідчить про її здатність вносити ідеальний порядок і сенс в реальність, створюючи тим самим передумови її практичної трансформації.

Висновки. Можна по-різному ставитися до кордоцентризму, його строкатості, замовчування чи відвертого ігнорування ним певних епістемологічних, методологічних та етичних проблем науки, однак беззаперечним є той факт, що це провідна риса української ментальності, а її наявність серед інших світоглядних настанов і переконань великої кількості українців, робить кожного з нас особистістю, яка прагне одухотворення свого життєвого простору. Можна критикувати кордоцентристські постулати і висновки, не погоджуватися з деякими з них, але цілком ігнорувати їх не вдається, не можна. Кордоцентризм зародився як своєрідний протест проти намагань новоєвропейської філософії вичерпати все духовне багатство людини за допомогою раціонального пізнання, а це не можливо. Тому для світоглядно-ціннісної свідомості українського народу, його культури стає характерним висунення на передній план того, що становить підвалини, коріння морального життя, тобто «серця» як метафори глибин душі. Згодом кордоцентристська філософія увійшла в духовну культуру українського народу як цілісний, але своєрідний світогляд, що відображає морально-етичні цінності української нації, зв'язок і гармонійне співіснування людини з природою і суспільством. Сучасні кордоцентристські ідеї мають широкі можливості щодо подальшого залучення їх до вирішення проблем неklasичного і постнеklasичного типів науки.

Список використаних джерел

1. Федів Ю.О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії /Ю. О. Федів, Н. Г. Мозгова: Навчальний посібник. – К.: Україна, – 2000. – 512 с.
2. Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії /Ю. О. Федів, Н. Г. Мозгова //Навчальний посібник: Данило Заточеник. Слово Данила Заточеника, що написав він князю своєму Ярославу Володимировичу. – К.: Україна, – 2000. – С. 57-62.
3. Дубровіна К. О. «Філософія серця» в українській культурній традиції /К. О. Дубровіна //Публікації Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України 2006 рік: мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури, -2006. – №52 - С.190-197.
4. Книш І. В. Кордологізм та його роль у становленні української нації: сучасний науковий дискурс /І. В. Книш//Філософія науки: традиції та інновації, 2015,

№1 (11) 136 УДК 1 (091) (477)-С.136-143. Сумський національний аграрний університет.

5. Сковорода Г. Книжечка про читання Святого письма, названа жінка Лотова / Г. Сковорода // Сковорода Г. Твори: У 2 т. – Т. 2: Трактати. Діалоги, Притчі, Переклади, Листи. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 480 с.

6. Сковорода Г. Тлумачення із Плутарха про тишу серця / Г. Сковорода // Сковорода Г. Твори: У 2 т. – Т. 1: Поезії. Байки. Трактати, Діалоги. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 527 с.

7. Таранов П. С. Анатомія мудрости: 120 філософів: Життя. Судьба. Учення. Мисли. / П. С. Таранов: Універсальний аналітичний справочник по історії філософії: В 2 т. – Т. 2, Симферополь: «Реноме», 2002. 1966. – 704 с.

8. Бучинський Д. Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка / Дмитро Бучинський. – Лондон, Мадрид, 1962. – 256 с.

9. Гоголь Н. В. Выбранные места из переписки с друзьями / Николай Гоголь. - М.: Сов. Россия, 1990. -432 с.

10. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / Пантелеймон Куліш. – Нью-Йорк, Торонто: Українська Вільна Академія Наук у США, 1984. – 326 с.

11. Куліш П. О. Твори: у 2 т. / Пантелеймон Куліш. – К.: Наукова думка, 1998. – Т. 2. – 768 с.

12. Шевченко Т. Перебендя / Г. Г. Шевченко. – К.: ТОВ «Видавництво Глорія», 2014 – 400 с.

13. Юркевич П. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого / Памфіл Юркевич // П. Вибране. - К.: Абрис, 1993. - С. 73-114.

14. Юркевич П. Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия // П. Д. Юркевич. Философские произведения: приложение к ж-лу «Вопросы философии», – М., 1990. – 860 с.

15. Пропедевтичний курс з філософії науки: підручник / О. П. Сидоренко, С. С. Корлюк, В. В. Власов, Т. В. Розова та ін.; за ред. О. П. Сидоренка – К.: «Освіта України», 2017. – 430 с.

References

1. Fediv U.O., Mozgova N.G. Istoriya ukraïns'koyi filosofiyi/U.A. Fediv, N.G. Mozgova: Navchal'nyy posibnyk. – K.: Ukrayina, - 2000. – 521 s.

2. Fediv U.O., Mozgova N.G. Istoriya ukraïns'koyi filosofiyi/U.A. Fediv, N.G. Mozgova: Navchal'nyy posibnyk: Danylo Zatochenyk. Slovo Danyla

Zatochenyka, shcho napysav vin knyazyu svojemu Yaroslavu Volodymyrovychu. – K.: Ukrayina, - 2000. – S. 57-62.

3. Dubrovina K.O. “Filosofiya sertsya” v ukraïns'kiy kul'turniy tradytsiyi/ K.O. Dubrovina // Publikatsiyi Instytutu filosofiyi imeni H.S. Skovorody NAN Ukrayiny 2006 rik: mul'tyversum. Filosof's'kyy al'manakh. –K.: Tsentru dukhovnoyi kul'tury, -2006.- №52 – S.190-197.

4. Knysh I.V. Kordolohizm ta yoho rol' u stanovlenni ukraïns'koyi natsiyi: suchasnyy naukovyy dyskurs/I.V. Knysh// Filosofiya nauky: tradytsiyi ta innovatsiyi, 2015, №1 (11) 136UDK 1(091) (477) – S.136-143. Šums'kyu natsional'nyy ahrannyi universytet.

5. Skovoroda G. Knyzhechka pro chytannya Svyatoho pys'ma, nazvana zhinka Lotova / G. Skovoroda. Tvory: U 2t. – T.2: Traktaty. Dialohy. Prytchi, Pereklady, Lysty. – K.: АТ “Oberegy”, 1994. – 480 s.

6. Skovoroda G. Tlumachennya iz Plutarkha pro tyshu sertsya/ G.Skovoroda // Skovoroda G. Tvory: U 2t. – T.1: Poeziyi. Bayky. Traktaty. Dialohy. - K.: АТ “Oberegy”, 1994. – 527 s.

7. Taranov P.S. Anatomiya mudrosti: 120 filosofov: Zhizn' i sud'ba. Ucheniye. Mysli. /P.S. Taranov: Universal'nyy spravochnik po istorii filosofii. U 2t. – T.2, Simferopol' i Renome, 2002. 1996. – 704 s.

8. Buchyn's'kyy D. Khrystyians'ko-filosofs'ka dumka T.H. Shevchenka/Dmytro Buchyn's'kyy. - London, Madryd, 1962. - 256 s.

9. Gogol' N.V. Vybrannyye mesta iz perepiski s druž'yami / Nikolay Golol'. - M.: Sov. Rossiya, 1990. - 432 s.

10. Vybrani lysty Panteleymona Kulisha ukraïns'koyu movoyu pysani/Panteleymon Kulish. - N'yu-York, Toronto: Ukrayins'ka Vil'na Akademiya Nauk u SSHA, 1984. - 326s.

11. Kulish P. Tvory: u 2 t./ Panteleymon Kulish. – K.: Naukova dumka, 1998. – Т.2. – 768 s.

12. Shevchenko T. Perebendya/T.H. Shevchenko. - K.: TOV “Vydavnytstvo Hloriya”, 2014 - 400s.

13. Yurkevych P. Sertse ta yoho znachennya u dukhovnomu zhytti lyudyny, z'hidno z uchennyam slova Bozhoho/Pamfil Yurkevych//P. Vybrane. – K.: Abrys, 1993. – S. 73-114

14. Yurkevich P. D. Serdtse i yego znachenije v dukhovnoy zhizni cheloveka, po ucheniyu slova Bozhiya // P.D. Yurkevich. Filosofskiy proizvedeniya: prilozheniyek zh-lu “Voprosy filosofii”, - M., 1990. – 860s.

15. Propedevtychnyy kurs z filosofiyi nauky: pidruchnyk / O.P. Sydorenko, S.S. Korlyuk, V.V. Vlasov, T.V. Rozova ta in.; za red. O.P. Sydorenka K.: “Osvita Ukrayiny”, 2017. - 430 s.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Гришко В. Д., Шейко В. О. Вплив культури на становлення світоглядних поглядів української молоді	7
Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Конфліктизаційні процеси в сучасній Україні	11
Aliieva O. H., Yablochanska E. Correlation of nature and technology in the life of a modern human (Співвідношення природи та техніки в житті сучасної людини)	17
Алушкін С. Проблема відмінності бажань та потреб в дуалістичних концепціях	21
Borodenko O. Body and labyrinth: anthropological and urban symbolism in James Joyce's Ulysses (Тіло та лабіринт: антропологічна і міська символіка в романі Джеймса Джойса «Улісс»)	25
Брижнік В. М. Антропологічний чинник стійкої розбудови громадянського суспільства в філософсько-освітніх роботах Теодора Адорно	28
Варенко В. М. Операційна аналітика як сучасний тренд	37
Верланов Д. С. Феномен інтуїції в історії античної думки	41
Габрієлян А. А. Вплив релігійно-богословських поглядів Еріха Фромма на гуманістичний психоаналіз	47
Navva O. V. About the role of the non-academic and non-institutional communication forms in classical philosophy (Про роль неакадемічних неінституційних форм комунікації в класичній філософії)	52
Гордійчук О. О. Європейський вектор розвитку України: ментальні засади сумісності з країнами ЄС	56
Грех В. І. "Долина нарцисів" – місце важливої і повної туристичної роботи	61
Дубініна В. О. Основні концептуальні схеми філософської герменевтики і їх відображення у філософській критиці. Критична реконструкція К.-О. Апеля	65
Ивченко А. С. Развитие темы «Забота о себе» в творчестве М. Фуко (Розвиток теми «Турбота про себе» у творчості М. Фуко)	69
Кириченко М. Розвиток соціально-філософського знання в умовах цифрової ери (діджиталізації) та його вплив на суспільство і людину	77
Кислий А. О. Соціальний ідеал в сучасній православній думці	83
Компаниец Л. В. Перевоплощение как принцип, состояние вселенной в энергетических теориях М. Ломоносова, Т. Де Шардена, В.И. Вернадского, Н. Теслы (Перевтілення як принцип, стан всесвіту в енергетичних теоріях М. Ломоносова, Т. Де Шарден, В. І. Вернадського, Н. Тесла)	88
Кривега Л. Д., Сухарева К. В. Філософія змін в сучасній Саудівській Аравії	93
Кушнір О. В. Методологія швейцарської школи трансдисциплінарності у сучасному науковому дискурсі	97
Лісіцин В. В. Мова та історична справедливість: соціально-філософський аспект	101
Маевская Л. Б. Ибн Таймия и Алавиты (Нусайриты) - историко-философский дискурс: влияние средневековых идей на современную общественно-политическую ситуацию (Ібн Таймія і Алавіти (Нусайрити) - історико-філософський дискурс: вплив середньовічних ідей на сучасну суспільно-політичну ситуацію)	108
Малімон В. І. Жіноча самотність: філософсько-антропологічні аспекти	114
Олексин І. Я. Феномен соціальних цінностей в історії соціально-філософського знання	119
Розова Т. В., Сидоренко О. П., Коваленко О. А. Український кордоцентризм: історія та сучасність	124
Саблон Лейва Э. А. Корреляция между преданием и писанием в богословии В. Н. Лосского (Кореляція між відданість і писання в богослов'ї В. Н. Лоський)	133
Семенюк Н. В. Розвиток безперервної освіти в Україні як однієї із складових європейської соціальної моделі	138
Скрицька Н. В. Філософське поняття сущого та його особливості	143
Ахмед Тамим. Проблема бесспорных (мухкамат) и неочевидных (муташабиһат) аятов в переводах текста Священного Кор'ана (Проблема безперечних (мухкамат) і неочевидних (муташабиһат) аятов в перекладах тексту Священного Кор'ана)	147
Цісар О. В. Чуттєве сприйняття та його роль у формуванні релігійної моралі людини у розрізі трактату Інокентія П'єзеля «Мир з богом чоловіку»	152

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Вергелес К. М. Рецензія на монографію: Стрелкової Ю. О. «Діалектична теологія в духовній культурі ХХ століття: філософсько-релігієзнавчий аспект»: монографія /Ю. О. Стрелкова. Київ: наукова думка, 2019. – 312 с.	156
---	-----

CONTENT

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Grishko V. D., Sheiko V. O. The influence of culture on the formation of worldviews of Ukrainian youth	7
Averianova N., Voropayeva T. Conflictization processes in modern Ukraine	11
Aliieva O. H., Yablochanska E. Correlation of nature and technology in the life of a modern human	17
Alushkin S. The problem of distinction between desire and needs in dualistic conceptions	21
Borodenko O. Body and labyrinth: anthropological and urban symbolism in James Joyce's Ulysses	25
Bryzhnik V. M. Anthropological factor of sustainable development of civil society by the Theodor Adorno's philosophical-educational works	28
Varenko V. M. Operational analytics as a modern trend	37
Verlanov D. S. The phenomenon of intuition in the history of ancient thought	41
Habrielian A. A. The influence of Erich Fromm's religious-theological views on humanistic psychoanalysis	47
Havva O. V. About the role of the non-academic and non-institutional communication forms in classical philosophy	52
Hordiichuk O. O. The european vector of development of Ukraine: mental compatibility with EU countries	56
Hrekh V. I. Daffodils valley as a place of important and complete tourist work	61
Dubinina V. A. Main conceptual schemas of philosophical hermeneutics and theirs reflection in philosophical criticism. Critical reconstruction of K.-O. Appeal	65
Ivchenko A. S. Developing a topic «self-care» in the works of M. Foucault	69
Kyrychenko M. The development of socio-philosophical knowledge in the conditions of the digital era (digitalization) and its impact on society and	77
Kysliy A. O. Social ideal in modern orthodox thought	83
Kompaniets L. V. Reincarnation as a principle, the state of the universe in the energy theories of M. Lomonosov, T. De Sharden, V. I. Vernadsky, N. Tesla	88
Kryvega L., Sukhareva K. Philosophy of changes in modern Saudi Arabia	93
Kushnir O. V. Methodology of the swiss school of transdisciplinarity in modern science discourse	97
Lisitsyn V. V. Language and historical justice: a socio-philosophical aspect	101
Mayevskaya L. B. Ibn Taymiyya and the Alawites (Nusairity) - historical and philosophical discourse: the influence of medieval ideas to modern political situation	108
Malimon V. I. Female loneliness: philosophical and anthropological aspects	114
Oleksin I. Ya. The phenomenon of social values in the history of socio-philosophical knowledge	119
Rozova T., Sydorenko O. P., Kovalenko O. A. Ukrainian coordincentrism: history and modernity	124
Sablon Leiva E. A. The correlation between tradition and scripture in the theology of V. N. Lossky	133
Semeniuk N. V. Development of continuing education in Ukraine as one of the components of the european social model	138
Skritskaya N. V. Philosophical concept of essence and its peculiarities	143
Ahmed Tamim. The problem of indisputable (muhkamat) and non-obvious (mutashabihat) ayahs in translations of the text of the Holy Gur'an	147
Tsisar O. V. Sensory perception and its role in the formation of person's religious morality in the context of Innokenty Gizel's treatise "The piece with god on man"	152

SCIENTIFIC LIFE

Vergeles K. M. Review of the monograph: Strelkova Yu. O. «Dialectical Theology in the Spiritual Culture of the Twentieth Century: A Philosophical and Religious Aspect»: Monograph / Yu. O. Strelkov. Kiev: scientific thought, 2019. – 312 p.	156
--	-----

